

MEHMET EMİN MAŞALI, KUR'AN'IN ANLAŞILMASINDA GÂÎ
YORUM-GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BİR TAHLİL DENEMESİ,
OTTO YAYINLARI., ANKARA 2016, 164 S.

Ömer DİNÇ*

Çağdaş dönem Kur'an araştırmalarının odak noktası olan konulardan birisi belki de en önemlisi Kur'an'ın nasıl anlaşılması gerektiği hususudur. Söz konusu bu dönem, İslam dünyası ve düşüncesinin farklı mecralara savrulduğu bir süreç olması sebebiyle, ortaya çıkan sorunların çözümünde Kur'an'ın referans alınmasına ilişkin birtakım önerilerin gündeme geldiği bir zaman dilimi olarak karşımızda durmaktadır. Bu süreç içerisinde, geçmişteki Kur'an yorum anlayışlarının yetersizliği vurgulanarak, yeni bir anlama ve yorumlama metodolojisi geliştirmenin kaçınılmaz olduğu fikri sıkça gündeme getirilmiş ve bu hususta yeni arayışlar içerisine girilmiştir. Bu bağlamda Kur'an'ı, içerdiği gaye ve maksatları tespit edip, dönemin mevcut problemlerini de dikkate alarak anlamayı ilke olarak benimseyen *gâî yorum* anlayışına yönelik referanslar belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Mehmet Emin Maşalı'nın anılan eseri, çağdaş dönemde öne çıkan bu yorum anlayışını ele alan bunu yaparken de konunun klasik dönemdeki temellerini ve tefsir sahasındaki yansımalarını göz önünde bulunduran bir çalışma olup bu yorum anlayışının süreçlerine dair önemli tespit ve değerlendirmeleri Kur'an ve tefsir araştırmacılarıyla paylaşmaktadır.

Çalışmasını giriş ve üç bölümden oluşturan müellif, giriş kısmında konunun çerçevesinin açık bir şekilde anlaşılması için *gâî yorum* anlayışıyla doğrudan alakası bulunan bazı kavramları açıklamakta ve bu kavramların tarihsel gelişimine dair doyurucu bilgiler vermektedir. Özellikle dinin küllî maksatlarını ifade etmek için vaz edilmiş *Meânî*, *Mehâsin* ve *Mâkasid* kavramlarına dair bazı izahlar getirerek, *gâî yorum* anlayışını bu tabirler ışığında analiz etmeye gayret etmektedir (s. 13-18). Müellife göre *gâî yorum*, metne veya lafza itibar eden yorum anlayışı ile metni saf dışı bırakan *bâtinî* yorum anlayışı arasında tanımlanabilecek bir özelliğe sahiptir. Ona göre *gâî yorum*, anlam ve delaleti ne bütünüyle lafza indirgeyen ne de metni tamamen devre dışı bırakan bir anlayıştır, bu yönüyle Kur'an'ın anlaşılmasında nassın hem metnin hem de ruhunu dikkate alan bir yorum şekli olarak tanımlanabilir.

* Arş. Gör., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Müellif, klasik dönemde bu yorum anlayışına bağımsız bir disiplin hüviyeti kazandırmaya çalışan Ebu İshak eş-Şâtibî'nin açıklamalarında da *gâî yorum* telakisinin böyle bir konuma oturtulduğunu ifade etmekte, eş-Şâtibî'nin, Şâri'nin maksad ve gayesini tespitinde nass ve nassın zahiri delaleti ile istikrâ yoluyla tespit edilen genel manalar, maslahat ve kıyas gibi fakihin kişisel anlayışının ön plana çıktığı yöntemleri dikkate aldığından bahsetmektedir (s. 19-24). Müellif, Şâtibî'nin bu tanımlamasının *gâî yorum* anlayışının klasik İslam düşüncesinde durduğu yeri resmettiğini ifade ederken, bu anlayışının önemine dair özet bilgiler vermekte, İbn Rüşd ve Şâtibî gibi Endülüslü İslam Coğrafyasının tanınmış simaları ile Cüveynî'den itibaren bu yorum anlayışını esas alan âlimlerin *gâî yorum* anlayışına dair öne çıkan düşüncelerini dile getirerek *gâî yorum* telakisinin tarihî-siyasî arka planına dair tespitlerde bulunmaktadır (s. 25-30).

Çalışmanın birinci bölümünde *gâî yorum* anlayışının fikrî ve teorik arka planına değinen müellif, söz konusu yorum tarzının özellikle sahabe ve tabiin dönemindeki izlerini ele almakta, tedvin döneminde sistematik bir yapıya kavuşmaya başladığını ve klasik dönemle beraber terimleşme sürecinin tamamlanıp İslamî ilimler literatürüne dâhil edildiğini aktarmaktadır (s. 31-42). Müellif, *gâî yorum* anlayışını literatürde ilk defa dile getiren ismin Cüveynî olduğunu dile getirirken, aynı zamanda Cüveynî'nin makasid düşüncesine ilmî bir boyut kazandırdığının da altını çizmektedir (s. 42). Bunun yanında Şâtibî'nin özellikle klasik dönemde *gâî yorum* düşüncesinin şekillenmesine önemli katkılar sağladığını ifade eden müellif, Şâtibî'nin dinin külli maksatlarını ele almasında gözettiği temel amacın şer'î hükümlerde kesinliği sağlayacak bir ölçüt bulma arayışı olduğunu ifade etmektedir (s. 45). Bununla birlikte müellif, yakın dönemde *gâî yorum* anlayışının temellendirilmesi bağlamında *makâsîd* düşüncesini gündeme taşıyanlara değinmekte, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin *makâsîd* düşüncesinin son dönemde gelişimine dair katkıları olduğunu ortaya koymakla beraber, bu alanda *Makâsîdu's-Şer'ati'l-İslamiyye* isimli eseriyle İbn Âşûr'un *makâsîd* düşüncesinin modern dönemde gelişimine en fazla katkıda bulunan isim olduğunu bir tespit olarak dile getirmektedir. Hatta müellif İbn Âşûr'u *gâî* düşüncenin bir sistem bütünlüğü kazanmasına eş-Şâtibî'den sonra en fazla katkı sağlayan âlim olarak değerlendirmenin imkânından bahsetmektedir (s. 45-47). *Gâî yorumun* fikrî gelişimine değindikten sonra teorik çerçevesini de ortaya koymaya çalışan müellif, birinci bölümün son kısmında gaye ve maksatların tespit aşamalarını sistematik olarak ele almaktadır. Müellif, "Cüz'i hükümlerde illetin tespiti" başlığı altında illetin

doğrudan nasstan hareketle belirlenmesi ve belirlenememesi hususlarına değinmekte (s. 54-58), sonraki aşamada ise usul-i fıkıh sahasında cüz'î hükümlerin illetinden genel maksatlara geçişi ifade eden *istikra* yöntemini incelemektedir (s. 58-62). Bu bağlamda *maslahat* hususuna da temas eden müellif, bu alana dair teorik kapsamı detaylı bir şekilde analiz etmeye gayret etmektedir (s.62-70).

Eserin ikinci bölümünde ise *Yenilikçi Söylem ve Gâî Yorum* üst başlığında modern dönemde klasik İslam düşüncesine hususen de klasik fıkıh anlayışına yönelik eleştirileri genel hatlarıyla ele alan müellif, bu eleştirileri belirli başlıklar halinde sıralamakta ve bu eleştirileri ortaya koyan çağdaş ilim adamlarının gerekçelerini zikretmektedir. Buna göre yenilikçi söylemi benimseyen Müslüman aydınların, klasik İslam ve Fıkıh düşüncesine dair temelde getirdiği söz konusu eleştirilerin başında; *lafızcı* ve *tikelci olma*, hükümlerin belirlenmesi hususunda gaye ve maksatların değil *illeti esas alma* hususlarının geldiğinden bahsetmektedir (s. 76-85). Müellif, söz konusu eleştirilerin sebeplerini yenilik taraftarı olan kesimin gerekçeleri üzerinden tespit etmeye çalışırken, bölümün son kısmında yeni usul anlayışına ilişkin modern dönemdeki İslam düşünürlerinin önerilerini ele almaktadır. Buna göre, çağdaş dönemdeki sorunlar dikkate alınrsa, Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve hayata aktarılması için, Kur'an'ın nazil olduğu *nüzul şartlarının dikkate alınması*, Kur'an'a *büttüncül yaklaşılması* ve Kur'an'ın hedeflediği *genel amaçların yeniden tespit edilmesi* gerektiği hususları yenilikçi söylemin *gâî yorum* anlayışına ilişkin ortaya koyduğu metodolojinin temel unsurları olarak öne çıktığı görülmektedir (s. 86-93).

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde *Tefsirde Gâî Yorum* başlığı altında müellif, son dönemde bu yorum tarzını belirleyen ve bu hususu tefsirlerinde oldukça açık bir şekilde uygulamaya gayret eden müfessirlerden Reşid Rızâ ve İbn Âşûr'un tefsirlerini *gâî yorum* çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Birinci kısımda Reşid Rızâ'nın *Tefsiru'l-Menâr* eserini irdeleyen müellif, Reşid Rızâ'nın konuya yaklaşımını tespit etmekte ve onun klasik yorum anlayışına dair eleştirilerini dile getirmektedir. Reşid Rızâ'ya göre, klasik tefsir anlayışında Kur'an'ın genel maksatları dikkate alınmamış, Kur'an'ın ortaya koyduğu dinî, hukukî ve ahlakî ilkeler göz ardı edilmiş, bu sebeple tefsirler rivayetlerle doldurulmuş, Kur'an lafızlarının tahliline, cümlelerin irabına fazlaca önem verilmiş, sonuçta Kur'an'ın gaye ve maksatlarının tespiti engellenmiştir (s. 105-110). Müellif, Reşid Rızâ'nın zikrettiği bu eleştirilerin ardından onun benimsediği *gâî yorum* anlayışının öncelikle kavramsal

çerçevesini ele almakta (s. 110-117) ve Reşid Rızâ'nın Kur'an'ın temel maksadının *ıslah* olduğu fikrini benimsediğini dile getirmektedir. Müellife göre, Reşid Rızâ *ıslah* anlayışını, *imani/dinî, ferdî, içtimâî, siyasî ve teşrîî ıslah* şeklinde kategorilere ayırmakta (s. 118-120) ve bu hususlara hizmet eden dinî bazı niteliklerin olduğunu kaydetmektedir. Bu bağlamda Reşid Rızâ'nın, *adalet, eşitlik, mesâlihın temini mefâsîdin defî, örfün dikkate alınması, fezâîli temin ve rezâilden kaçınma, fıtrat akıllı ve kolaylığı esas alma* gibi dinî hususiyetlerin Kur'an'ın temel gayesi olan *ıslahın* gerçekleşmesi açısından göz önünde bulundurulması gerektiğini savunduğu ve bu niteliklerin Kur'an'ın doğru anlaşılması noktasında belirleyici olduğunun altını çizdiği ifade edilmektedir (s. 121-126).

Müellif son olarak İbn Âşûr'un *gâî yorum* anlayışına dair tespit ettiği hususları zikrederken, Reşid Rızâ gibi onun da klasik tefsir anlayışına ilişkin benzer eleştirileri dile getirdiğinden bahsetmektedir (s. 126-130). İbn Âşûr'un benimsediği *gâî yorum* tarzının kavramsal örgüsüne (s. 130-134) temas eden müellif, İbn Âşûr'un Kur'an'ın maksatlarını sekiz temel hususta şu şekilde belirlediğini zikretmektedir: 1) *İnancı düzeltmek ve sahih inancı öğretmek*; 2) *Ahlakı güzelleştirmek*; 3) *Kanun koymak*; 4) *Toplumsal düzeni sağlamak*; 5) *Önceki ümmetlere ilişkin haberleri aktarmak*; 6) *Muhatapları dini anlama ve yayma yönünde eğitmek*; 7) *Öğüt vermek, uyarmak ve müjdelemek*; 8) *Kur'an'la meydan okumak*. Bu hususları *bireyin, toplumun ve âlemin ıslahı* şeklinde üç başlık altında ele alan müellif, İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsir eserinden söz konusu konulara dair pek çok örnek aktarmakta ve İbn Âşûr'un Kur'an'ın temel gayesi olarak telakki ettiği *ıslah* fikriyle ilgili savunusunu İbn Âşûr'un yorumları üzerinden göstermeye gayret etmektedir (s. 134-145). Çalışmanın sonunda ise müellif, çalışmada ele aldığı konulara dair genel bir değerlendirme yapmakta ve *gâî yorum* anlayışını benimseyen Reşid Rızâ ve İbn Âşûr'un Kur'an yorum tarzlarına ilişkin tespit ettiği hususları genel hatlarıyla dile getirerek çalışmayı sona erdirmektedir.

Ezcümle *Kur'an'ın Anlaşılmasında Gâî Yorum* isimli bu eseri, çağdaş dönem Kur'an araştırmalarının önemli bir boyutunu ele alması, son dönemde ortaya çıkan Kur'an'ın nasıl anlaşılması gerektiği hususundaki tartışmalara farklı açıdan bakması sebebiyle, akademik Kur'an ve tefsir araştırmaları bağlamında alana önemli katkı sağlayacak nitelikli bir çalışma olarak değerlendirmek mümkün gözükmektedir.